

СУЧАСНІ ОЗНАКИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇХ ЗМІСТ

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

В.В. Пашковський

*студент 4 курсу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. У сучасному світі корупція визнається негативним соціальним явищем, яка загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, добросесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства.

На жаль, в Україні корупція значно поширилась, проникнувши у всі сфери життєдіяльності суспільства. Вжиті заходи протидії її проявам поки що не дають відчутних позитивних результатів. Це обумовлюється низкою об'єктивних та суб'єктивних обставин, однією з яких донедавна вважалася відсутність відповідності національного антикорупційного законодавства міжнародним зобов'язанням України. Сьогодні таку невідповідність значною мірою усунуто. Так, у 2006 р. Верховною Радою України ратифіковано основні міжнародно-правові акти з питань протидії корупції: Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (1999 р.) [1] і Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003 р.) [2]. 7 квітня 2011 р. прийнято закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» № 3206-VI [3] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI. [4]

У зв'язку із зазначеним, актуалізувалося питання визначення ознак корупційної злочинності та їх змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом існування України як незалежної держави ознаки корупційної злочинності розглядалися у дисертаційних дослідженнях, які проводили, О.О. Дудоров, В.С. Лукомський, Є.В. Невмержицький, О.В. Терещук, С.А. Шалгунова. Серед вітчизняних науковців помітний внесок у вирішення зазначених питань, крім згаданих вище учених, зробили М.І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, В.М. Гаращук, В.О. Глушков, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, В.А. Клименко, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський,

Г.А. Матусовський, В.О. Навроцький, С.Г. Омельченко, А.І. Редька, О.Я. Светлов, І.В. Сервецький, В.В. Сташис, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, та інші. Однак поява нового антикорупційного законодавства, зміни, що відбуваються у суспільстві та високий рівень корупційної злочинності в Україні зумовлюють необхідність подальшої наукової розробки даної проблематики.

Мета даної статті полягає у визначенні сучасних ознак корупційної злочинності та розкритті їх змісту.

Основні результати дослідження. Корупційна злочинність — це спеціальний вид злочинності. Отже, їй притаманні сутнісні ознаки, які набувають особливого змістовного наповнення. Корупційна злочинність як історично-мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Проте корупційна злочинність не ототожнюється з арифметичною сумою корупційних злочинів, оскільки додатково володіє ознаками, що надають їй особливих властивостей негативного соціального явища. Отже, для з'ясування специфіки корупційної злочинності необхідно уточнити сутнісний зміст її ознак у сучасних умовах.

Історична мінливість як ознака корупційної злочинності, виявляється у тому, що у різних соціально-політичних та економічних формаціях існує так звана «своя» особлива корупція. Так, у сучасних демократичних системах політичного життя і управління корупція переходить «в тінь» або частково виявляється та залишається не контрольованою. На історичну мінливість корупційної злочинності також може вказувати виникнення нових корупційних практик, зокрема:

— призначення на посаду за хабар на певний термін, який заздалегідь обумовлюється з «покупцем» (до цього часу «продаж» посад, зазвичай, відбувався безстроково);

— невиконання підлеглими прямих вказівок керівника, якщо це суперечить корупційним інтересам (домінує в правоохоронних органах) [5].

Відносна масовість вказує на те, що корупційна злочинність проявляється не в окремих корупційних злочинах, а у множині діянь, чисельність яких постійно змінюється. До того ж корупційна злочинність поширюється в глобальному масштабі й притаманна як бідним, так і багатим державам. Розглядаючи корупційну злочинність як масове явище та застосовуючи закон великих чисел, виявляють тенденції корупційної злочинності, прогнозують її майбутній стан, а отже, завдяки цьому можна планувати адекватні заходи протидії.

Стійкість (сталість) як ознака корупційної злочинності полягає в тому, що не можна очікувати різкої зміни структури чи стану корупційної злочинності через відносно незначні проміжки часу (місяць, квартал, рік). Коливання деяких показників корупційної злочинності з великою вірогідністю швидше свідчать про недоліки обліку корупційних злочинів чи про зміни до кримінального закону, яким криміналізуються (чи декриміналізуються) окремі форми корупційної поведінки, а ніж про реальні зміни стану корупційної злочинності.

На відміну від корупційного злочину, корупційній злочинності притаманна самодетермінація, тобто самовідтворення. Корупція створює умови свого відтворення завдяки тому, що негативно впливає на майбутній соціально-економічний та політичний порядок у державі. При цьому чим триваліший період масштабної корупції, тим більш проблемною буде протидія корупційній злочинності й усунення її наслідків; навіть за умови, що окремі корупційні фактори будуть ліквідовані.

Системно-структурний характер корупційної злочинності, передусім, виявляється в тому, що їй притаманні властивості системи. Свідченням цього є виникнення корупційних мереж, до складу яких входять групи державних чиновників, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та фінансові структури, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття зі сторони представників правоохоронних органів. При чому керівниками корупційних мереж зазвичай є високопоставлені чиновники та політики [6, с. 72]. Діяльність корупційних мереж переважно проявляється у формуванні взаємозалежностей й взаємозв'язків між чиновниками по вертикалі управління та по горизонталі управління, на різних рівнях, між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки та взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних угод для особистого збагачення, розподілу бюджетних засобів на користь структур, що входять у корупційну мережу, підвищення прибутків або одержання конкурентних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, що входять у корупційну мережу. Крім цього, корупційні мережі можуть структуруватися за родинними, дружніми, етнічними, клановими, релігійними, корпоративними ознаками, мають численні цілі та включають різні види діяльності. Вони формуються за принципами взаємодопомоги й солідарності, розробляють свої системи правил, дотримання яких є пріоритетним щодо державних, сімейних норм чи інтересів окремого їх учасника [6, с. 72]. Саме корупційні мережі останнім часом розглядаються як основний та найбільш сильний інструмент корупційних угод. Однак правоохоронними структурами переважно виявляється «низова корупція», яка існує поза корупційними мережами та функціонує за рахунок «поборів» з населення.

На системно-структурний характер корупційної злочинності також вказують стійкі взаємозалежності: по-перше, корупційної злочинності та інших соціальних явищ (безробіття, соціальної несправедливості, економічної, політичної, духовної кризи тощо); по-друге, корупційної злочинності з іншими видами злочинності й насамперед, організованою злочинністю, економічною злочинністю, наркозлочинністю, політичною злочинністю.

Корупційна злочинність як соціальне явище проявляється в тому, що корупція є соціальним інститутом, елементом системи управління, що тісно пов'язаний з іншими соціальними інститутами — політичними, економічними, культурологічними. Корупційна злочинність є соціальною за походженням, суб'єктами, жертвами злочинів, а також результатом взаємодії детермінант, що мають соціальний характер [5].

Кримінально-правова властивість корупційної злочинності насамперед впливає з того, що вона, як і корупція, загалом, є абстрактною категорією, що

найбільш очевидно проявляється в діяльнісному аспекті, зокрема, у формі корупційних злочинів. Нажаль, у законодавстві України поняття корупційного злочину не визначено, однак воно розробляється в теорії кримінального права. При з'ясуванні його сутності слід мати на увазі, що основу цього терміна становлять законодавчі визначення злочину (ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України) [7], корупції та корупційного правопорушення (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. №3206-VI) [3]. Виходячи з їх змісту, можна вважати, що під корупційним злочином законодавець розуміє передбачене в Особливій частині Кримінального кодексу України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення.

Складність розуміння і визначення феномену корупції певною мірою зумовлено поєднанням мультиполярних політичних, правових, економічних, соціальних і психологічних чинників, про що свідчать результати численних досліджень останніх років.

Так, у монографії М.І. Мельника зазначається, що «Корупція — не просто соціальне, але і психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людей — їх поведінки, діяльності. Корупція — це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя» [8, с. 27].

У результаті проведення Генеральною Асамблеєю ООН міжрегіонального семінару з проблем корупції (Гавана, 1990 рік) у Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку корупція була визначена як зловживання службовим становищем для досягнення особистої або групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди у зв'язку зі службовим становищем [9, с. 125].

Разом з тим різні вчені дають свої визначення цьому поняттю, зокрема С. В. Максимов, І. М. Мацкевич, В. С. Овчинський, Г. Ф. Хохряков, В. Є. Емінов вважають, що корупція — це використання уповноваженими на виконання державних функцій (або прирівняних до них) особами свого статусу та пов'язаних з ним можливостей для непередбаченого законом отримання матеріальних та інших благ і переваг, а також протиправне надання їм цих благ і переваг фізичними і юридичними особами [10].

У всіх наведених вище визначеннях корупції є одна спільна риса — кожне з них, тим чи іншим чином, можна застосувати й конкретно до державних органів, як носія влади. Але, незважаючи на це, деякі науковці зосередили увагу й на виробленні спеціальних визначень, що враховують особливості діяльності органів державної влади.

У рекомендаціях R (2001) 10 Комітету Міністрів державам-членам з Європейського кодексу політичної етики термін «корупція» у владі охоплює різноманітні дії, такі як: підкуп, підробка чи знищення доказів, фаворитизм і, навіть, кумівство. Загальним для всіх цих дій визнається те, що вони в обов'язковому порядку містять у своїй основі зловживання повноваженнями, пов'язаними з владними функціями. Крім того, визнається, що корупція повинна розглядатися як постійна загроза для чесності посадовців та її нормальному функціонуванню у законних межах у всіх державах-членах [9, с. 125].

Проаналізувавши думки зазначених вище науковців, автор вважає, що корупція — це соціально-політичне явище, яке являє собою сукупність неправомірних дій осіб, наділених владними повноваженнями, які пов'язані із задоволенням власних потреб і інтересів, що в подальшому призводять до корупційних злочинів та їх приховування. Саме таке широке визначення корупції вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально-караними. Але найбільшу суспільну небезпеку має корупційна злочинність. Тому з огляду на масштабність поширення та величезні матеріальні збитки, що завдають злочини такого характеру, автор вважає за доцільне виокремити корупційну злочинність серед інших видів злочинів, визначити її характерні ознаки.

Законодавець у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI закріпив наступні обов'язкові ознаки корупції: корупційне діяння, його предмет, суб'єкт вчинення такого діяння, форма вини та мета його вчинення.

При цьому корупційним діянням визначено одне з наступних:

— використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

— прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди;

— обіцяння, пропонування чи надання неправомірної вигоди;

— одержання неправомірної вигоди, в тому числі й хабара [3].

Зазначені діяння, за винятком одного з них — прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди, — визнані в Україні корупційними злочинами.

Предметом корупційного злочину є неправомірна вигода. У складах корупційних злочинів предмет визначено наступним чином:

— неправомірна вигода (ст.ст. 364-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 КК України);

— хабар у будь-якому виді (ст.ст. 368, 369 КК України);

— майно, право на майно, дії майнового характеру (злочини, передбачені іншими розділами КК України, зокрема ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 201). [7]

Поняття неправомірної вигоди визначене в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI та Примітці до ст. 364-1 Кримінального кодексу України. Такою є: грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають чи одержують безоплатно або за ціною, нижчою ніж мінімальна ринкова.

Хабаром згідно з усталеною слідчо-судовою практикою визнається незаконна винагорода майнового характеру. Таке тлумачення офіційно відображено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», у якій визначено, що хабар має суто майновий характер. Ним можуть бути майно (гроші, цінності й інші речі), право на нього (документи, які надають право на отримання майна, користування ним або право вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). Хабар можуть

давати та одержувати і в завуальованій формі — під виглядом укладення законної угоди, безпідставного нарахування й виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру (консультації, експертизи тощо). Послуги, пільги та переваги, які не мають майнового характеру (похвальні характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи тощо), не визнаються хабаром. До речі, поняття «хабар» застосовується суто в кримінально-правовій сфері. В інших галузях права воно не фігурує [11].

Суб'єкти корупційного злочину визначені в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. №3206-VI (суб'єкт відповідальності за корупційні правопорушення) та у відповідних статтях Кримінального кодексу України (ст. 18 Загальної частини, п.п. 1 та 2 Примітки до ст. 364). Суб'єкти корупційних злочинів у сфері надання публічних послуг визначені безпосередньо в ч. 1 ст. 365-2 та ч. 1 ст. 368-4 КК України.

Суб'єкти вчинення корупційних злочинів поділяються на види, причому не за одним, а декількома критеріями. Так, за характером ролі у вчиненні хабарництва, комерційного підкupu або підкupu особи, яка надає публічні послуги, вони можуть бути активними або пасивними. Активними є ті суб'єкти, які пропонують, обіцяють, дають, надають або передають службовій особі неправомірну вигоду (хабар). Пасивними визнаються корупціонери, які одержують неправомірну вигоду (хабар). Зазначений поділ суб'єктів корупційних злочинів у вітчизняній практиці протидії корупції поки що не відіграє важливої ролі. Натомість у зарубіжній антикорупційній діяльності такий поділ має суттєве значення: активна корупція в низці європейських держав вважається не менш небезпечною, ніж пасивна. Відповідно, й запобіжна діяльність спрямовується переважно на потенційних активних корупціонерів, а санкції за прояви активної корупції є не менш жорсткими порівняно з санкціями за вчинення пасивних корупційних злочинів [12].

Тісно поєднано з викладеним вище і розподіл суб'єктів корупційних злочинів на:

- 1) загальних;
- 2) спеціальних.

Активні корупціонери — це загальні суб'єкти злочину, тоді як пасивні є спеціальними його суб'єктами (службові особи, особи, які надають публічні послуги, тощо).

Нові антикорупційні закони поклали край суперечкам щодо того, чи належать нотаріуси, арбітражні керуючі та інші особи подібного статусу до переліку службових осіб. У п. «б» ч. 2 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI серед суб'єктів корупційних правопорушень названо осіб, які не є службовими, але надають публічні послуги. Це аудиторів, нотаріусів, оцінювачів, а також експертів, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними відповідних функцій, інші особи в установлених законом випадках.

Положення про те, що зазначені суб'єкти корупційних правопорушень не є службовими особами, однозначно впливає з нової назви розділу XVII

Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Суб'єкти вчинення злочинів у цьому розділі чітко розмежовані на службових осіб та таких, що не є службовими, а лише надають публічні послуги.

Аналіз змін, внесених у цей розділ, дає змогу дійти висновку, що до осіб, які надають публічні послуги, крім перелічених у п. «б» ч. 2 ст. 1 названого Закону слід зарахувати й адвокатів, адже в ст. 358 Кримінального кодексу України адвоката названо серед осіб, які надають публічні послуги. Стосовно «інших» осіб, які надають публічні послуги, питання вирішується окремо у кожному конкретному випадку. І вирішення залежить від того, визнано чи ні послугу, що надається, публічною.

Формою вини у складах корупційного злочину є прямиий умисел. Мотив вчинення цього злочину може бути як корисливим, так і позбавленим ознак корисливості. Загальні суб'єкти вчиняють злочинне діяння з метою схилити особу, зазначену в п.п. 1-3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI, до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, а спеціальні суб'єкти — з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

Стосовно ознак корупційного правопорушення, які необхідно відобразити у визначенні корупційного злочину, потрібно зазначити, що такою є лише одна — вказівка на вид юридичної відповідальності за вчинення корупційного злочину: в законодавчому визначенні корупційного правопорушення серед різних видів юридичної відповідальності названо й кримінальну [12].

Висновки. Отже, корупційна злочинність як історично-мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Під корупційним злочином законодавець розуміє передбачене в Особливій частині Кримінального кодексу України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення. Корупційним є лише такий злочин, склад якого містить наведені вище обов'язкові ознаки корупції, а за його вчинення передбачено певні кримінально-правові санкції. Якщо в злочинному діянні відсутня хоча б одна з таких ознак, його не можна вважати корупційним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

3. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 40. — Ст. 404.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 41. — Ст. 414.

5. Якимова С.В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст // Науковий вісник ЛДУВС, 2010. — № 3. — С. 292–301.

6. Сунгуров А.Ю. Гражданские инициативы и предотвращение коррупции / А.Ю. Сунгуров. — СПб.: Норма, 2000. — 224 с

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

8. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / Мельник М.І — К.: Атіка, 2001. — 304 с.

9. Международная защита прав и свобод человека: сб. документов. — М., 1990. — 323 с.

10. Хохряков Г.Ф. Криминология: Учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, В.С. Овчинский. — М.: Юристъ, 1999. — 350 с.

11. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

12. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова. // Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії — 2012г. — № 4. — С. 32–36.

Карпенко М.І., Пашковський В.В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст

Дана стаття полягає у виявленні сучасних ознак корупції та їх змісту, що є негативним соціальним явищем, що загрожує правопорядку, демократичним принципам, правам людини та моральним засадам суспільства в цілому.

Ключові слова: корупція, хабар, корупційний злочин, законодавство, протидія.

Карпенко Н.И., Пашковский В.В. Современные признаки коррупционной преступности и их содержание

Данная статья состоит в выявлении современных признаков коррупции и их содержания, что является негативным социальным явлением, грозит правопорядку, демократическим принципам, правам человека и моральным принципам общества в целом.

Ключевые слова: коррупция, взятка, коррупционное преступление, законодательство, противодействие

Karpenko N., Paszkowskyi V. Contemporary signs of corruption-related crimes and their contents

This article is to identify the current evidence of corruption and their content, which is a negative social phenomenon threatens the rule of law, democratic principles, human rights and moral principles of the society as a whole.

Keywords: corruption, bribery, corruption crime, legislation, opposition

Стаття надійшла до редакції 10.03.2013.